

Succesvol(ler) Samenwerken met het Sociaal Netwerk van Gezinnen met Meervoudige en Complexe Problemen

L. Visscher¹, A. Holwerda², L.M. van Eijk³, A. Labun², K.E. Evenboer⁴ en J. Knot-Dickscheit¹
¹*Orthopedagogiek: Gedrag, Opvoeding en Kinderrechten, Rijksuniversiteit Groningen, Groningen, Nederland* | ²*Kenniswerkplaats Jeugd Friesland, Leeuwarden, Nederland* | ³*C4youth, Groningen, Nederland* | ⁴*Hogeschool Windesheim, Zwolle, Nederland*

Samenvatting Binnen de jeugdhulp is er steeds meer aandacht voor het betrekken van het sociaal netwerk van jeugdigen en ouders bij hulp die zij ontvangen, omdat het bijdraagt aan positievere en duurzamere effecten. Een specifieke groep, waarbij samenwerking met het sociaal netwerk essentieel is, maar tegelijkertijd ook ingewikkeld, zijn gezinnen met meervoudige en complexe problemen (GMCP). Hoewel GMCP het zelf belangrijk vinden dat hun netwerk wordt betrokken, lukt dit in de praktijk nog onvoldoende en ervaren professionals verschillende barrières. In dit artikel beschrijven we, aan de hand van bestaande kennis, wat bijdraagt aan succesvolle(re) samenwerking met GMCP en hun sociaal netwerk.

Trefwoorden gezinnen met meervoudige en complexe problemen, sociaal netwerk

1 Introductie

In de afgelopen jaren ligt de focus binnen de jeugdhulp steeds meer op het benutten van 'eigen kracht' van jeugdigen en ouders, in samenwerking met hun omgeving. Het uitgangspunt hierbij is dat zij de regie houden over hun eigen leven en zoveel mogelijk problemen zelf én samen met hun netwerk oplossen (Ince & Schmidt, 2017). Door deze ontwikkeling is er ook meer aandacht voor de manier waarop jeugdhulp kan bijdragen aan het versterken van deze eigen kracht, bijvoorbeeld door het betrekken van het sociaal netwerk van jeugdigen en ouders bij de hulp die zij ontvangen (Jansen & Van Hal, 2020). Uit onderzoek blijkt dat aanwezigheid van een steunend netwerk een belangrijke beschermende factor is (Mutsaers & Berg, 2010; Asscher & Paulussen-Hoogeboom, 2005) en dat het betrekken van mensen uit het sociaal netwerk bij hulp voor gezinnen kan bijdragen aan positievere en langdurigere effecten (Macleod & Nelson, 2000; Schwartz et al., 2013; Spencer et al., 2016).

Artikelgeschiedenis

Ontvangen: 1 november 2023

Geaccepteerd: 1 mei 2024

Online: 2 oktober 2024

Contactpersoon

L. Visscher, l.visscher@rug.nl

Copyright

© Author(s); licensed under [Creative Commons](#)

[Attribution 4.0](#). This allows for unrestricted use, as long as the author(s) and source are credited.

Financiering Onderzoek

Deze studie is gefinancierd door ZonMw [subsidienummer 07290202110006]

Belangen

De auteurs hebben geen belangen te vermelden.

Themanummer

Dit artikel is onderdeel van het themanummer "Gezinnen met meervoudige en complexe problemen".

Het sociaal netwerk is een verzamelnaam voor mensen met wie jeugdigen en ouders een sociale relatie onderhouden. Mantelzorgers, (andere) familieleden, vrienden, burens en collega's horen hierbij (Peters, 2017). Het sociaal netwerk heeft drie belangrijke functies. Allereerst kunnen mensen uit het netwerk praktische ondersteuning bieden, bijvoorbeeld door te helpen bij klussen in huis of als oppas. Ten tweede kan het netwerk emotionele ondersteuning bieden, zoals een luisterend oor of een plek om stoom af te blazen. Het netwerk kan ook een normatieve functie hebben. Zo kunnen mensen uit het netwerk een voorbeeldfunctie vervullen of fungeren als een vorm van sociale controle, bijvoorbeeld door op elkaar te letten wanneer er sprake is van verslavingsproblemen of andere problemen (Baartman, 2010).

Een specifieke groep in de jeugdhulp, waarbij het benutten van de eigen kracht van jeugdigen en ouders essentieel is en waarbij deze eigen kracht tegelijkertijd onder druk staat, zijn gezinnen met meervoudige en complexe problemen (GMCP). Een GMCP bestaat uit minimaal één ouder en één kind dat langdurig kampt met een combinatie van sociaaleconomische, psychosociale en opvoedingsproblemen (Baartman & Dijkstra, 1986). De problemen doen zich voor op verschillende levensdomeinen, beïnvloeden elkaar en zijn vaak ernstig en langdurig aanwezig (Steketee & van den Broucke, 2010). In deze gezinnen is er veelal een complexe en langdurige opeenstapeling van risicofactoren, waardoor hun (draag)kracht en het benutten van steunbronnen onder druk staat. Juist in deze gezinnen kan het sociaal netwerk een belangrijke beschermende factor zijn, bijvoorbeeld door emotionele of praktische ondersteuning te bieden (Zoon & Foolen, 2014).

Uit onderzoek naar werkzame elementen van interventies voor GMCP blijkt dat samenwerking met het sociaal netwerk een belangrijk werkzaam element is (Visscher et al., 2022). Gezinnen vinden het zelf ook belangrijk dat mensen uit hun sociale omgeving worden betrokken bij de hulp. Ze ervaren dan dat er mensen zijn die iets voor hen willen betekenen en het maakt het gemakkelijker voor hen om deze mensen na afloop van ingezette interventies nog eens om hulp te vragen (Visscher et al., 2022). Echter, recent onderzoek laat zien dat activiteiten van hulpverleners gericht op het versterken van het sociaal netwerk in vergelijking met andere activiteiten minder vaak worden ingezet bij de hulp aan deze gezinnen (Visscher et al., 2020).

Verklaringen hiervoor kunnen liggen bij het gezin zelf, bij de hulpverlening of het netwerk. Allereerst kan het zijn dat het gezin zich schaamt voor de problemen of voor het ontvangen van hulp. Het gezin kan het hierdoor lastig vinden om mensen uit het netwerk bij de hulp te betrekken. Hiernaast kan er bij gezinnen, door ervaringen met eerdere hulpverlening, sprake zijn van zogenaamde 'aangeleerde hulpeloosheid': het gezin verwacht hulp van professionals te ontvangen (Souza & Rodrigues, 2012). Hierdoor kan er een situatie ontstaan waarbij professionals ervan uitgaan dat gezinnen zelf hun problemen willen aanpakken, terwijl gezinnen vooral de professional als 'probleemoplosser' zien (de Jong et al., 2015). Verder geven professionals aan dat zij regelmatig ervaren dat het netwerk van deze gezinnen beperkt of niet aanwezig is, niet ondersteunend is

of dat het gezin niet wil dat het netwerk wordt betrokken (Peelen et al., 2023). Mede door deze ervaring, vinden professionals het vaak ingewikkeld om de samenwerking tussen het gezin en hun netwerk vorm te geven en vast te houden, nadat zij het netwerk hebben geïnventariseerd. Ten slotte kunnen ook eigen overtuigingen van professionals over het nut van samenwerking met het sociaal netwerk of over wat een ondersteunend netwerk is ertoe bijdragen dat zij minder geneigd zijn om het netwerk te betrekken en de samenwerking actief te stimuleren.

Om het samenwerken met mensen uit het netwerk van gezinnen te stimuleren en succesvol(ler) te laten zijn, is het belangrijk om professionals te ondersteunen bij het omgaan met barrières die zij hierbij ervaren in de praktijk. In dit artikel beschrijven we, aan de hand van bestaande kennis, wat bijdraagt aan succesvolle(re) samenwerking met GMCP en hun sociaal netwerk.

2 Van Kennis over naar het Toepassen van Werkzame Elementen

Als vervolg op landelijk onderzoek naar de werkzame elementen van interventies voor GMCP (Visscher, 2022) is van 2021 tot 2023 binnen een ZonMw implementatieproject gewerkt aan het toepasbaar maken van deze kennis. We hebben ons, onder andere, gefocust op de vraag hoe we professionals kunnen ondersteunen bij het samenwerken met het sociaal netwerk van gezinnen. In dit artikel beschrijven we de inzichten uit de eerste stap die we hebben gezet in het toepasbaar maken van kennis over samenwerken met het sociaal netwerk van gezinnen, namelijk het bundelen van bestaande wetenschappelijke-, praktijk-, en ervaringskennis rondom dit thema. Kennis vanuit grijze en wetenschappelijke literatuur over samenwerking met het sociaal netwerk is aangevuld met inzichten uit sessies met jongeren, ouders en professionals over dit thema. De geleerde lessen zijn vervolgens vertaald naar de onderstaande praktische tips en tricks voor professionals die direct toepasbaar zijn in hun dagelijks werk.

3 Zes Tips voor een Succesvolle(re) Samenwerking met GMCP en Hun Sociaal Netwerk

3.1 Het Sociaal Netwerk Zien als Essentiële en Gelijkwaardige Samenwerkingspartner

Voor een succesvolle samenwerking met het netwerk van een gezin, is het belangrijk dat professionals de meerwaarde inzien van deze samenwerking en ervan overtuigd zijn dat het sociaal netwerk een essentiële en gelijkwaardige samenwerkingspartner is (Van Dam et al., 2020). Wanneer professionals hiervan overtuigd zijn, zullen zij beter in staat zijn om met mogelijke barrières of weerstand bij het gezin om te gaan en samen met het gezin te kijken of en op welke manier het netwerk een rol kan spelen. Hier ligt een belangrijke taak voor professionals zelf, maar ook voor betrokken organisaties. Organisaties kunnen

professionals hierin ondersteunen door nut en meerwaarde van samenwerking met het netwerk over te dragen, bijvoorbeeld door het werken met netwerkversterkende methodieken en aandacht voor dit thema in training, supervisie, intervisie of coaching (Tromp, 2022).

3.2 Voortdurend Reflecteren op de Neiging om Snel te Handelen

Om de eigen kracht van gezinnen te versterken is het voor professionals belangrijk om alert te blijven op hun mogelijke neiging om snel te handelen (Tromp, 2022). Dit betekent dat een professional zichzelf afvraagt, bij elk beroep dat op de professional wordt gedaan door het gezin, of iemand uit het sociaal netwerk van het gezin hierin iets kan betekenen. Dit vraagt een voortdurende reflectie op het eigen handelen en om iets meer 'op de handen te zitten'. Het vraagt ook om het doorbreken van 'aangeleerde hulpeloosheid' bij gezinnen (Sousa & Rodrigues, 2012). In die gevallen kan het voor professionals extra uitdagend zijn alert te blijven op de neiging om snel te handelen en is het extra belangrijk om hier voortdurend op te reflecteren.

3.3 Alert Zijn op Vraagverlegenheid en Focus op Wederkerigheid

Gezinnen hebben soms het gevoel dat ze hun netwerk al veel hebben belast in het verleden en vinden het dan lastig om hen te vragen of zij betrokken willen worden bij de hulp. Of gezinnen schamen zich tegenover hun netwerk. Het is als professional belangrijk om alert te zijn op deze vraagverlegenheid en het gezin te motiveren om toch hulp te vragen of te accepteren (Crama, 2021; Heijs, 2020). Het is nuttig om breed te kijken: soms wil een gezin geen hulp vragen aan familie, maar wel aan vrienden. Het kan tevens helpend zijn om te focussen op wederkerigheid door niet alleen te vragen wat het gezin nodig heeft van anderen, maar ook (en misschien wel eerst) wat het gezin voor anderen betekent. Hierdoor heeft het gezin minder sterk het gevoel dat zij het netwerk belasten (Heijs, 2020; Sousa, 2005).

3.4 Klein Maken en Focussen

De term 'sociaal netwerk' klinkt zowel voor professionals als voor gezinnen zelf vaak nogal 'groots'. Hierbij kan de verwachting ontstaan dat er een heel netwerk zou moeten zijn, terwijl een of enkele steunende personen al helpend kunnen zijn. Het stellen van een vraag zoals 'Wie zit er in jouw netwerk?' kan bij een gezin ook sneller de reactie oproepen dat zij geen netwerk hebben, terwijl dit niet altijd zo is. Het kan dan helpen om kleinere vragen te stellen zoals 'Wie staat er op jouw verjaardagskalender?' of 'Wie vertrouw jij?'. Deze vragen kunnen ook verrassende antwoorden opleveren: soms is een steunend persoon bijvoorbeeld iemand waar je als professional nog niet aan hebt gedacht (bijvoorbeeld een voetbaltrainer). Wanneer blijkt dat er echt geen steunend netwerk

is, kan het helpen om te onderzoeken of oude contacten opnieuw aangeboord kunnen worden of om het gezin te ondersteunen bij het maken van nieuwe contacten.

3.5 Het Gezin in Alle Stappen Leidend Laten Zijn

Vanaf het eerste moment dat samenwerking met het netwerk bespreekbaar wordt gemaakt tot aan de afsluiting van de hulp is het belangrijk dat het gezin leidend is in de stappen die worden gezet. Dit betekent bijvoorbeeld dat zij bepalen wie er op welke manier betrokken worden, welke relaties zij willen versterken, welke acties worden ondernomen op welk moment en welke informatie met wie wordt gedeeld. Het betekent ook dat telkens wordt aangesloten bij het tempo en de volgorde die het gezin wenselijk vindt (Crama, 2021; Heijs, 2020). Veiligheid van gezinsleden en onderling vertrouwen is hier essentieel (Van Dam et al., 2020). Soms wordt door professionals genoemd dat – in hun visie – het netwerk van deze gezinnen niet altijd bestaat uit ondersteunende personen. Het is belangrijk om als professional geen oordeel te hebben over belangrijke personen voor het gezin. Wat een steunend netwerk is, is voor iedereen anders. Het kan dan helpen om met het gezin te bespreken wat maakt dat iemand belangrijk voor hen is. Ook zijn er wellicht specifieke taken, zoals praktische ondersteuning, die deze persoon wel voor het gezin kan doen om hen te ontlasten.

3.6 Inzet van Steunfiguren

Als professional ben je een schakel in de driehoek met gezin en sociaal netwerk. Een specifieke manier om formele (hulpverlening) en informele (gezin, netwerk) expertise rondom jongeren te bundelen is door de jongere zelf iemand te laten kiezen uit hun eigen omgeving die een vertrouwenspersoon voor hen is en hun belangen kan behartigen (Van Dam et al., 2020). Deze persoon werkt tevens samen met ouders en de betrokken hulpverlener (Van Dam et al., 2019). Het inzetten van een steunfiguur heeft verschillende voordelen. Deze persoon kent het gezin, is daardoor vaak invloedrijk, blijvend en voelt vertrouwd voor het gezin (Van Dam et al., 2020).

4 Concrete Handvatten voor Professionals

Bovenstaande tips zijn tijdens het implementatieproject verwerkt in praktische eindproducten voor professionals, zoals een training en een praatplaat. Door deze training krijgen professionals inzicht in hun eigen overtuigingen en hoe deze van invloed kunnen zijn op de samenwerking met het netwerk van gezinnen. Daarnaast krijgen professionals handvatten aangereikt om een goede start te maken met deze samenwerking en die vast te kunnen houden gedurende het hulpverleningstraject. Ook is een praatplaat ontwikkeld die concrete handvatten en praktische tips biedt om gelijkwaardige

samenwerking met het gezin en de mensen om hun heen vorm te geven. Met deze praatplaat en bijbehorende reflectievragen kunnen professionals zowel in direct contact met gezinnen als tijdens intervisie, supervisie of casuïstiekbesprekingen stilstaan bij vragen, zoals ‘Weet ik welke mensen bij dit gezin betrokken zijn?’, ‘Werk ik echt met hen samen in de hulp aan dit gezin?’ en ‘Voelt dit gezin en hun sociaal netwerk zich daadwerkelijk begrepen en betrokken?’. De praatplaat en bijbehorende reflectievragen zijn gratis online beschikbaar via: <https://www.rug.nl/gmw/expertisecentrum-gmcp/onderwijs-onderzoek/2024-project-vimp-tools>.

Literatuur

- Asscher, J.J., & Paulussen-Hoogeboom, M.C. (2005). De invloed van protectieve en risicofactoren op de ontwikkeling en opvoeding van jonge kinderen. *Kind en Adolescent*, 26, 56–69.
- Baartman, H. (2010). Ouderschap en de betekenis van solidariteit om je heen. *Ouderschapskennis*, 13, 182–194.
- Baartman, H. & Dijkstra, J. (1986). Multi-problem gezinnen: interpretatiekaders, I. In: Tijdschrift voor Orthopedagogiek. 24, pp. 609–624.
- Crama, M. (2021). *Natuurlijk, een netwerkcoach! Interventiebeschrijving*. Verkregen via: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2021-07/Interventiebeschrijving-Natuurlijk-een-netwerkcoach-2021.pdf>.
- de Jong, G., Schout, G., Pennell, J., & Abma, T. (2015). Family Group Conferencing in public mental health and social capital theory. *Journal of social work*, 15(3), 277–296.
- Ince, D., & Schmidt, A. (2017). *Eigen kracht versterken jeugd en ouders: Wat weten we? Literatuuronderzoek naar de stand van zaken*. Nederlands Jeugdinstituut. Verkregen via: <https://www.nji.nl/uploads/2021-05/Eigen-kracht-versterken-jeugd-en-ouders.pdf>.
- Jansen, W., & van Hal, L. (2020). Werken vanuit ‘eigen kracht’ is knap ingewikkeld: Wat zijn de dilemma’s en hoe ga je ermee om? *Kind & Adolescent Praktijk*, 19, 22–28.
- Heijs, N. (2020). *Community Support. Interventiebeschrijving*. Verkregen via <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2021-04/Interventiebeschrijving-Community-Support.pdf>.
- MacLeod, J., & Nelson, G. (2000). Programs for the promotion of family wellness and the prevention of child maltreatment: A meta-analytic review. *Child Abuse & Neglect*, 24, 1127–1149.
- Mutsaers, K., & Berg, T. (2010). *Risicofactoren en beschermende factoren voor kindermishandeling*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Verkregen via <https://www.toolkitaandachtsfunctionaris.nl/nieuw2019/wp-content/uploads/2019/kennisbank/Risicofactoren-en-beschermende-factoren-kindermishandeling-NJI-2013.pdf>.
- Peelen, J., Schoppink, I., van Dam, C., van Hattum, M. (2023). *Steunfiguren in de jeugdzorg. Een onderzoek onder Gelderse jongeren, ouders en jeugdprofessionals naar de samenwerking met steunfiguren*. Lectoraat Werkzame Factoren in de Jeugd- en Opvoedhulp, HAN University of Applied Sciences. Verkregen via: <https://www.han.nl/projecten/2021/steunfiguren-in-de-jeugdzorg/Eindrapport-Steunfiguren-Jeugdzorg-2023.pdf>.

- Peters, A., (2017, 12 juli). Oog voor het sociale netwerk. *Movisie*. Verkregen via: <https://www.movisie.nl/artikel/oog-sociale-netwerk>.
- Schwartz, S.E., Rhodes, J.E., Spencer, R., & Grossman, J.B. (2013). Youth initiated mentoring: Investigating a new approach to working with vulnerable adolescents. *American Journal of Community Psychology*, 52, 155–169.
- Spencer, R., Tugenberg, T., Ocean, M., Schwartz, S.E., & Rhodes, J.E. (2016). “Somebody Who Was on My Side” A Qualitative Examination of Youth Initiated Mentoring. *Youth & Society*, 48(3), 402–424.
- Steketee, M., & Vandenbroucke, M. (2010). *Typologie voor een strategische aanpak van multiprobleemgezinnen in Rotterdam: Een studie in het kader van Klein maar Fijn – CEPHIR*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Sousa, L. (2005). Building on personal networks when intervening with multi-problem poor families. *Journal of Social Work Practice*, 19(2), 163–179.
- Sousa, L., & Rodrigues, S. (2012). The collaborative professional: Towards empowering vulnerable families. *Journal of Social Work Practice*, 26(4), 411–425.
- Tromp, N. (2022). Kwetsbare gezinnen en de vertrouwde mensen om hen heen. *Handreiking voor professionals over samenwerken met informeel netwerk*. Regionale Kenniswerkplaats Jeugd Noord-Holland. Verkregen via: <https://www.kennisplatformsdnh.nl/documenten/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=2228235>.
- van Dam, L., Heijmans, L., & Stams, G.J. (2019). *Natuurlijk mentorschap in de jeugdhulp*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam. Verkregen via: https://www.zonmw.nl/sites/zonmw/files/typo3-migrated-files/Natuurlijk_mentorschap_in_de_jeugdhulp_-DEF.pdf.
- van Dam, L., ter Beek, E., & Koper, N. (2020). Youth-Initiated Mentoring: Promoting and improving the social networks of youth with complex needs in the Netherlands. In *Mentoring Children and Young People for Social Inclusion* (pp. 64–93). Routledge.
- Visscher, L. (2022). *Elements that determine the effectiveness of interventions for families with multiple problems: towards more tailored care*. University of Groningen.
- Visscher, L., Jansen, D.E.M.C., Scholte, R.H.J., van Yperen, T.A., Evenboer, K.E., & Reijneveld, S.A. (2022). Elements of care that matter: Perspectives of families with multiple problems. *Children and Youth Services Review*, 138, 106495.
- Visscher, L., Evenboer, K.E., Scholte, R.H.J., Van Yperen, T.A., Knot-Dickscheit, J., Jansen, D.E.M.C., & Reijneveld, S.A. (2020). Elucidating care for families with multiple problems in routine practice: Self-registered practice and program elements of practitioners. *Children and Youth Services Review*, 111, 104856.
- Zoon, M., & Foolen, N. (2014). *Wat werkt bij licht verstandelijk beperkte ouders?* Nederlands Jeugd-instituut.